

Všetky knihy spolu, od Genezis až po Zjavenie svätého Jána, tvoria akoby jednu obrovskú mozaiku, ktorý hýri všetkými rôznymi farbami. Aby sme mohli vidieť a pochopiť obraz taký, aký je, musíme sa naň pozrieť z istej vzdialenosti. Je plný jasných farieb, ktoré zdôrazňujú lásku a milosť Boha... Keď sa všetky verše, kapitoly a knihy Božieho slova spoja dohromady, rozvinie sa veľkolepý, jednotný príbeh: od stvorenia sveta až po jeho koniec v nebeskom Jeruzaleme, pričom Božia suverénna ruka je nad celým priebehom dejín. Ako dobrý pastier Boh vedie svoj ľud domov, do svojho večného kráľovstva a my si uvedomujeme, že sme súčasťou tohto príbehu!

Jozef Hegglin MSC

Nitra, 2017

O BOHU V STAROM ZÁKONE

Obsah

ÚVOD / 3

JE BOH NIEKEDY KRUTÝ, NÁSILNÝ, POMSTYCHTIVÝ, NEBEZPEČNÝ? / 4

Žiarlivý Boh, ktorý tresce neprávosti
Krutý zákonodarca
Etnická čistka

LÚČE K POROZUMENIU / 6

1. Vrcholom odhalenia Boha je Ježiš / 6
2. Nie Boh, ale naše chápanie Boha sa zmenilo / 7
3. Etapy Zjavenia / 7
Svätá vojna
Od Druhej knihy Samuelovej k Prvej knihe kroník
Nadradenosť Jahveho nad bohmi iných národov
4. Babylonské vyhnanstvo / 10
5. Rôzne „literárne druhy“ / 11
6. Čo nám chce Boh skutočne zjaviť? / 12
Príbehy stvorenia
Had
Abrahám
Jefteho sľub a víťazstvo
Etnická čistka
Jób
Jonáš
Pieseň piesní
Žalm 58 /
7. Boží hnev, strestanie a spravodlivosť / 15
8. Zrušiť jediné písmeno alebo čiarku zo Zákona / 16
9. Inšpirácia / 17

ZÁVER / 18

Zázraky
Biblia ako mozaika

LITERATÚRA / 19

ÚVOD

Sväté písmo je pokladnica plná života. Prostredníctvom nej nás Boh osvecuje a povzbudzuje na ceste k nemu. No zároveň platí, že práve kvôli Písmu si mnohí ľudia v sebe nesú veľmi rozporuplný obraz Boha a ten v nich vyvoláva strach a nedôveru.

Otec, ktorého nám zjavuje Ježiš Kristus, vyzerá tak odlišne od Boha Mojžiša, sudcov, kráľov a prorokov! Zdalo by sa, že Boh súhlasí s tým, čo čítame v niektorých hrôzostrašných príbehoch o dobývaní, vraždení žien a detí. Ako napríklad mohol v noci odchodu z Egypta konať s rovnakou ohavnou krutosťou ako faraón, ktorý nariadil pôrodným babiciam zabiť deti narodené židovským matkám?

Vynára sa tu množstvo rozporov, ktoré nás jednak znepokojujú a jednak vzbudzujú otázky, o ktorých neradi premýšľame, pretože si na ne sami nedokážeme odpovedať.

Boh v Starom zákone sa zdá byť aktívnejší, dynamickejší a silnejší ako v Novom zákone. Dokonca ani tie najväčšie zázraky, ktoré vykonal Ježiš, nemožno porovnávať s tým, čo sa stalo, keď bol Izrael vyvedený z Egypta: *Mojžiš však vystrel ruku nad more a Pán ho celú noc prudkým východným vetrom rozháňal a more vysušil. Takto sa voda rozdelila a Izraeliti prešli stredom mora po suchu, kým voda bola pre nich ako múr na ich pravici a ľavici* (Ex 14,21-22).

Viac ako 1 800-krát starozákonný „Boh hovoril“ alebo niečo ľuďom „povedal“. Ježiš počul hlas svojho Otca iba trikrát: počas krstu, na hore Tábor a raz v Jánovom evanjeliu (12,28-30). Čo je to však v porovnaní s textom v Knihe Exodus (19,17-20), keď sa Boh zjavil na Sinaji? *Mojžiš vyviedol ľud z tábora v ústrety Bohu a oni sa postavili pod vrcholom. Vrch Sinaj bol celkom zahalený v dyme, lebo Pán vystúpil naň v ohni, ktorý vystupoval z neho ako z pece. Celý vrch sa hrozne triasol. Zvuk rohu bol čoraz silnejší. Mojžiš hovoril a Pán mu odpovedal v hrmení. ... Pán zavolať Mojžiša na končiar vrchu a Mojžiš vystúpil hore. Tu mu Pán prikázal: „Zostúpte dolu a dôrazne varuj ľud, aby sa neodvážil ísť pozrieť Pána, ináč ich veľa zahynie!“* Niet divu, že Hollywood má radšej túto verziu Boha než tú, ktorú zjavil Ježiš...

Prítomnosť Boha a spôsob, akým viedol Izrael cez púšť, bol viditeľný neprestajne, dňom i nocou: *Pán šiel pred nimi cez deň v oblačnom stípe, aby im ukazoval cestu, v noci zasa v ohnivom stípe, aby im svietil, takže mohli dňom i nocou putovať. A nikdy nezmizol oblačný stĺp cez deň, ani ohnivý stĺp v noci spopred ľudu* (Ex 13,21-22).

Najväčšou prekážkou v dôvere Bohu Starého zákona sú však často znepokojujúce, niekedy nejednoznačné či až škandalózne aspekty jeho „osobnosti“. Často sa opisuje ako rozhnevaný, žiarlivý a nepredvídateľný. Niektoré pasáže sú dokonca v rozpore s prikázaním lásky alebo s predstavou spravodlivého Boha. Karl Frielingsdorf SJ, nemecký psychológ a teológ, reflektuje vo svojej knihe *Falošné predstavy o Bohu*¹ roky skúseností spojených s odhaľovaním a liečbou z detstva prenesených démonických predstáv o Bohu – sú podvedomé a spravidla neuvedomelé. Navonok môžeme pokojne vyznávať jedno, zatiaľ čo v našom vnútri leží hlboký, iracionálny strach. Príčina sa dá nájsť práve v istých pasážach Starého zákona, ktoré sú ťažko pochopiteľné a niekedy priam šokujúce.

Ak chceme objaviť poklad Božieho slova, potrebujeme predovšetkým samotného Ducha Svätého. Súčasne to od nás vyžaduje, aby sme si vyhľadali relevantné biblické informácie, lebo bez základných poznatkov môže poklad, ktorý bol pred nás položený, ostať bez úžitku. Jednou vecou je totiž počuť Božie slovo, resp. čítať Bibliu, a úplne inou pochopiť, čo nám Boh prostredníctvom svojho slova chce povedať, čo nie, alebo aj to, čo nebude chcieť komunikovať za žiadnych okolností.

¹ Český *Falošné predstavy o Bohu*. Karmelitánské nakladatelství 2010.

JE BOH NIEKEDY KRUTÝ, NÁSILNÝ, POMSTYCHTIVÝ, NEBEZPEČNÝ?

Takúto otázku si môžeme položiť, keď čítame niektoré z príbehov v prvých desiatich knihách Biblie, alebo keď počúvame slová niektorého z prorokov, znejúce ako Božie vyhlásenie vojny svojmu ľudu. Boh sa vyhráza a niekedy aj odpláca prestúpenie zmluvy. Zlosť a zúrivosť Jahveho budí dojem brutálnej túžby ničieť. Príklady nasledujúcich pasáží môžu vyvolať buď strach a paniku, alebo prinajmenšom veľmi vážne otázky.

Žiarlivý Boh, ktorý tresce neprávosti

Ja, Pán, tvoj Boh, som žiarlivý Boh, ktorý tresce neprávosti otcov na deťoch do tretieho a štvrtého pokolenia u tých, čo ma nenávidia (Ex 20,5).

Boh videl, že zem je veľmi skazená, lebo všetko ľudstvo blúdilo na svojej ceste. Tu povedal Boh Noemovi: „Predo mnou nastal koniec všetkému, čo má telo, lebo zem je preplnená ich nepravosťou a ja ich zničím aj so zemou... Privediem na zem vody potopy, aby som zničil každé telo, v ktorom je dych života pod nebom. Všetko, čo je na zemi, zahynie“ (Gn 6,12-13.17).

Pán dal padať na Sodomu a Gomoru síru a oheň z neba od Pána a zničil tie mestá i celé okolie Jordánu so všetkými obyvateľmi mesta a so všetkým poľným rastlinstvom (Gn 19,24-25).

Keď Mojžiš zostúpil z vrchu a v rukách mal dve tabule zákona, počul krik ľudu a zbadal zlaté teľa. Zhromaždil okolo seba levitov a povedal im: „Toto hovorí Pán, Boh Izraela: „Každý nech si opáše meč na bedrá! Chodte cez tábor od jedného vchodu k druhému vchodu a zabíjajte svojich bratov, priateľov i príbuzných!“ A leviti urobili tak, ako rozkázal Mojžiš. A v ten deň padlo z ľudu do tritisíc mužov. Potom Mojžiš povedal: „Dnes ste zasvätili svoje ruky Pánovi – veď každý bol proti svojmu bratovi –, a preto dnes ste požehnaní!“ (Ex 32,27-29)

Pán povedal Jozuemu: „Vstaň! Načo ležiš na tvári? Izrael zhrešil. Porušili moju zmluvu, ktorou som ich zaviazal: vzali niečo z prekliateho.“ ... Achan odvetil Jozuemu: „Áno, ja som sa prehrešil proti Pánovi, Izraelovmu Bohu. ... Videl som totiž medzi korisťou krásny plášť senaársky, dvesto šeklov striebra a zlatý jazyk o váhe päťdesiat šeklov. Zabažil som po tom i vzal som si to.“ ... Jozue a celý Izrael s ním vzal ... Achana – (striebro, plášť a zlatý jazyk) i jeho synov a dcéry, jeho rožný dobytok, osly a ovce, jeho stan a všetko, čo bolo jeho – a zaviedli ich do údolia Achor... Všetci Izraeliti hádzali na neho kamene a keď ich ukameňovali, spálili ich. ... A Pánov prudký hnev prestal“ (Joz 7,10-26).

Pán povedal: „Prejdite po meste a zabíjajte! Nech sa vám oko nezmluje a nešetrite. Starca, mladíka a pannu, dieťa a ženy zabíjajte až po vyničenie! Ale nedotknite sa nikoho, kto má na sebe Tau! (Znak na čele tých, ktorí nezahrešili – pozn. autora.) Začnite pri mojej svätyni!“ Začali teda mužmi, starcami, ktorí boli pred domom. I riekol im: „Poškvrňte dom a naplňte nádvorie zabitými! Chodte!“ Išli teda a zabíjali v meste. Keď oni zabíjali a (iba) ja som ostal, padol som na tvár, volal som a vrael: „Ach, Pane, Jahve, či vyničíš všetok zvyšok Izraela, keď vylievaš svoj hnev na Jeruzalem?“ Nato mi riekol: „Hriech Izraela a Júdu je nadmieru veľký, krajina je presiaknutá krvou a mesto je plné neprávosti“ (Ez 9,5-7).

Zhynie Samária, pretože sa vzpierala svojmu Bohu; pod mečom budú padať, nemluvňatá im rozdrvia, rozpárajú im ťarchavé (Oz 13,16).

Krutý zákonodarca

Kto udrie svojho otca alebo svoju matku, musí zomrieť... Kto zlorečí svojmu otcovi alebo svojej matke, musí zomrieť (Ex 21,15-17).

Ak má niekto zaťatého a nepoddajného syna, ktorý nepočúva na otcove a matkine rozkazy, a keď ho karhajú, nevšíma si ich, nech ho otec a matka vezmú a privedú k starším jeho mesta, k bráne jeho bydliska, a nech povedia starším mesta: „Tento náš syn je zaťatý a nepoddajný. Nechce nás počúvať, je hýrivec a pijan.“ A nech ho všetci ľudia toho mesta ukameňujú na smrť, aby ste tak odstránili zlo medzi sebou a aby sa obával celý Izrael, keď to počuje (Dt 21,18-21).

Ak sa nenašli u mladej ženy znaky panenstva (pretože mala sex pred manželstvom – pozn. autora), nech ju vyhodia z domu jej otca a mužovia toho mesta nech ju ukameňujú, nech zomrie, lebo spáchala nehanebnosť v Izraeli, keď smilnila v otcovskom dome, a tak odstrániš zlo zo svojho streda. Ak bude spať niekto so ženou iného, nech obaja zomrú, tak cudzoložník ako cudzoložnica: odstrániš zlo z Izraela (Dt 22,20-22).

Keby si v nejakom meste, ktoré ti dá Pán, tvoj Boh, aby si tam býval, počul hovoriť: ... „Podme, slúžme cudzím bohom!“ – ktorých si nepoznal ani ty, ani tvoji otcovia, usilovne skúmaj a dôkladne sa prezveď o veci a ak bude istá pravda, čo sa hovorí, a ak takú ohavnosť naozaj spravili, naskrze pobi ostrím meča obyvateľov toho mesta a rozšír kliatbu ostria meča naň i na všetko, čo je v ňom, ešte aj na dobytok. A všetku korisť tam zhromaždiš uprostred trhoviska a spáliš to spolu s mestom a so všetkou korisťou ako celostnú žertvu pre Pána, svojho Boha; nech ostane večným zboreniskom a nech sa nikdy znova nepostaví. Nech nič neprilipne na tvoju ruku z toho prekliateho, aby sa Pán odvrátil od pále svojho hnevu a aby ti bol milosrdný a rozmnožil ťa, ako prisahal tvojim otcom (Dt 13,13-19).

Etnická čistka

Pán, náš Boh, nám ho (amorejského kráľa Sehona – pozn. autora) vydal napospas a porazili sme ho i jeho synov a všetok jeho ľud. A v tom čase sme zaujali všetky jeho mestá a rozšírili sme kliatbu záhuby na všetky mestá, na mužov, ženy a deti. Nenechali sme nikoho (Dt 2,33-35).

Keď ťa Pán, tvoj Boh, vovedie do krajiny, do ktorej sa uberáš, aby si ju prevzal do vlastníctva, a keď pred tebou vyženie mnohé národy: Hetejcov, Gergezejčanov, Amorejčanov, Kanaánčanov, Ferezejcov, Hevejcov, Jebujejcov – sedem národov, mocnejších a početnejších ako si ty –, a keď ich Pán, tvoj Boh, dá do tvojej moci a ty ich premôžeš, rozšíriš na nich kliatbu záhuby (Dt 7,1-2).

Pamätaj na to, čo Pán, tvoj Boh, urobil faraónovi a celému Egyptu, na hrozné navštívenia... Takisto urobí Pán, tvoj Boh, aj ostatným národom, ktorých sa ty bojíš. Ba Pán, tvoj Boh, pošle na nich sršne, takže zahynú aj pozostalí a tí, čo sa pred tebou ukryjú, zahynú. Neboj sa ich, lebo Pán, tvoj Boh, je v tvojom strede, veľký a hrozný Boh. Pán, tvoj Boh, rad radom vyhubí tie národy pred tebou... Pán, tvoj Boh, ich dá do tvojej moci a bude ich veľmi desiť, kým ich celkom nevyhubí (Dt 7,17-24).

Mojžiš vyčítal veliteľom vojsk, ktorí sa vracali z bojovej výpravy: „Prečo ste nechali všetky ženy nažive?! Vedť to práve ony na Balámovu radu zviadli Izraelitov, aby ... odpadli od Pána, za čo stihla Pánov ľud náказа! Preto teraz pobite všetkých chlapcov a pozabíjajte aj každú ženu, ktorá poznala muža v súloží. Ale všetky malé dievčatá, ktoré ešte nevedia o súloží s mužom, ponechajte nažive pre seba!“ (Nm 31,14-18)

Samuel povedal Šaulovi: *Toto hovorí Pán zástupov: „Chcem potrestať to, čo urobil Amalek Izraelu, že sa mu postavil do cesty, keď vystupoval z Egypta. Teraz choď a poraz Amaleka. Daj do kľatby všetko, čo má, nezľutuj sa nad ním a usmrť mužov i ženy, nemluvnatá i dojčatá, voly i ovce, ťavy i osly!“* (1 Sam 15,2-3)

Zhromaždený zástup poslal dvanásťtisíc mužov z chrabrých oddielov a dal im rozkaz: „Chodte a pobite ostrím meča obyvateľov Jábese Galaádskeho, aj ženy a deti! A budete si počínať takto: Vykonáte kľatbu na každom mužovi a na každej žene, ktorá už patrila mužovi. Medzi obyvateľmi Jábese Galaádskeho nájdete štyristo panenských dievčat, ktoré ešte nikdy nepatrili mužovi, a privediete ich do tábora!“ (Sdc 21,6-12)

Ako spoznať v takýchto a podobných príbehoch a zákonoch to, čo je Božie slovo? Filozof Immanuel Kant (1724 – 1804) veril, že nemôžeme vedieť, kedy k nám Boh hovorí. Vieme len, kedy to nie je on. Napríklad vtedy, keď sa nejaký čin alebo prikázanie síce vydáva za Božie, ale ide proti univerzálnemu morálnemu zákonu. Jedna vec je istá: vo všetkých uvedených príkladoch zo Starého zákona treba nevyhnutne správne rozlišovať. Nie je možné vziať doslovne každé slovo tak, ako je biblistom zaznamenané. Aby sme zistili, čo chce Pán povedať a čo nie, musíme hľadať možné vysvetlenia takýchto náročných textov – ich spoločensko-historické pozadie, súvislosti, dôvody, prečo boli napísané, a pod.

LÚČE K POROZUMENIU

1. Vrcholom odhalenia Boha je Ježiš

Po celé stáročia Boh pripravoval svoj ľud na prijatie svojho Syna. Dejiny Izraela sú postupnou prípravou na moment zjavenia Boha v Ježišovi:

Mnoho ráz a rozličným spôsobom hovoril kedysi Boh otcom skrze prorokov. V týchto posledných dňoch prehovoril k nám v Synovi, ktorého ustanovil za dediča všetkého a skrze ktorého stvoril aj svet. On je odlesk jeho slávy a obraz jeho podstaty a udržuje všetko svojím mocným slovom (Hebr 1,1-3).

Sv. Ján z Kríža komentuje tento text: „Keď nám dal svojho Syna, ktorý je jeho jediný a definitívne Slovo, spolu a naraz nám týmto svojím jediným Slovom povedal všetko a nemá už čo povedať. Lebo čo predtým hovoril prorokom po častiach, nám už v ňom povedal všetko, keď nám ho dal celého, totiž svojho Syna.“²

Ak chceme spoznať, aký je Boh, musíme sa v prvom rade pozrieť na Ježiša, nie na Starý zákon. V ňom vidíme Božiu tvár, On je jeho najčírejšie a definitívne Zjavenie:

[Apoštolí] sa ho opýtali: „Kdeže je tvoj Otec?!” Ježiš odpovedal: „Nepoznáte ani mňa, ani môjho Otca. Keby ste poznali mňa, poznali by ste aj môjho Otca“ (Jn 8,19).

„Filip, toľký čas som s vami a nepoznáš ma? Kto vidí mňa, vidí Otca. Ako môžeš hovoriť, ukáž nám Otca? Neveríš, že ja som v Otcovi a Otec vo mne?“ (Jn 14,9-10)

Ježiš je obraz neviditeľného Boha (Kol 1,15).

On je odlesk jeho slávy a obraz jeho podstaty (Hebr 1,3).

² Katechizmus Katolíckej cirkvi, č. 65.

2. Nie Boh, ale naše chápanie Boha sa zmenilo

Prostredníctvom toho, čo povedal, a ešte viac skrže to, čo urobil, ako aj spôsob, akým žil, nám Ježiš zjavil svojho Otca. Ako však vysvetliť rozdiely medzi jeho zjavením Boha a spôsobom, akým je Božia „osobnosť“ zobrazená v Starom zákone? Vyzerá to, akoby to bola úplne iná „osoba“, či niekto, kto sa dramaticky zmenil: Boh, ktorý chce, aby boli hriešnici zabití, sa stáva otcom, ktorý ani len nekarhá svojho márnotravného syna, naopak, pripraví mu slávnosť s hudbou a tancom.

Boh je však stále ten istý – včera, dnes i zajtra. On sa nezmenil. Čo sa zmenilo, je naše chápanie Boha: „Pevne veríme a úprimne vyznávame, že je jeden jediný pravý Boh, večný, nesmierny a nemeňteľný, nepochopiteľný, všemohúci a nevýslovný... U neho ,niet premeny ani tieňa zmeny‘ (Jak 1,17). On je ,Ten, ktorý je‘ od vekov a naveky, a preto ostáva stále verný sebe samému a svojim prisľúbeniam.“³

3. Etapy Zjavenia

Izrael mal jedinečnú skúsenosť s Bohom, jeho účasťou vo svojich dejinách, jeho blízkosťou alebo zdanlivou neprítomnosťou. Vôbec to nie je tak, že by Boh dal prorokom okamžitú dogmatickú informáciu o sebe: že je jediný, že je duch, ktorý všetko stvoril, atď. Zjavenia sa stali, ale týmto spôsobom sa Boh odhalil zriedkavo. Skôr pomáhal ľudu interpretovať skúsenosti a zážitky, ktoré s ním nadobudli. V Biblii jasne vidieť, že odhalenie Boha bolo postupnou záležitosťou etáp viery. Príkladom je Žalm 18: pomocou obrazov zemetrasenia, sopečnej erupcie, silných búrok a pod. sa v ňom hovorí o moci Boha zachrániť kráľa pred jeho nepriateľmi; nájdeme tu predošlé fázy chápania Boha, keď sa verilo, že bol nielenže zodpovedný za prírodné katastrofy, ale bol priamo s nimi stotožňovaný:

Zem sa pohýbala a zachvela; / vrchy sa otriasli a pohlí v základoch, / lebo [Jahve] vzplanul hnevom. / Dym sa mu valil z nozdier / a spaľujúci oheň z jeho úst, / vyletúvali z neho žeravé uhlíky. / Znížil nebesia a zostúpil: / čierne mračno pod jeho nohami. / Temnotami sa celkom zahalil / a stánok si urobil / z čierňavy vôd a oblakov. / Pred žiarou jeho tváre mraky lietali, / ľadovec a žeravé uhlie. / Pán z neba zahrnel a zaznel hlas Najvyššieho... / Vyslal šípy a rozprášil ich, / vrhol blesky a zmietol ich. / Otvorili sa hlbociny vôd / a základy zeme sa odkryli. / Pred tvojou hrozbou, Pane, / pred víchricou tvojho hnevu (Ž 18,4-14).

Po celé stáročia Jahve postupne a bolestivo očisťoval vieru svojho ľudu, aby ho tak pripravil na príchod svojho Syna na svet. A predsa, keď prišiel, len málo z nich dokázalo uveriť, že je Mesiášom. Nesplnil očakávania svojich súčasníkov. Spochybnil mnohé z ľudských predstáv o Bohu a slovami aj skutkami naprával mylnú predstavu o Mojžišových knihách Tóry: „Počuli ste, že otcom bolo povedané... No ja vám hovorím...“ (Mt 5,21-48)

Na inom mieste zase povedal, že dôvodom, prečo Písma nie vždy vyjadrovali Božiu vôľu, bola tvrdosť srdca: „Mojžiš vám dovolil prepustiť vaše manželky pre tvrdosť vášho srdca; ale od počiatku to nebolo tak“ (Mt 19,8). Pri koľkých ďalších zákonoch a príbehoch – porovnávajúc ich s Ježišovým učením – môžeme dospieť k záveru, že nezodpovedajú tomu, čo Boh zamýšľal! Jahve napríklad nikdy nebol Bohom-bojovníkom, ktorý by sa pomaly menil na Boha blahoslavenstiev. Nikdy nechcel, aby človek zabil človeka, aby sa ľudia navzájom zabíjali. Len ako potom vysvetliť, že v starom zákone Boh to niekedy sám žiada alebo rozkazuje? Práve túto otázku by nám táto brožúrka chcela objasniť.

³ Katechizmus Katolíckej cirkvi, č. 202 a 212.

Svätá vojna

„Pán je bojovník, Pán je jeho meno,“ zvolal Mojžiš po prechode cez Červené more (Ex 15,3). Autor Žalmu 44 bol úplne zmätený, keď tento Boh-bojovník, ako si predstavoval Jahveho, nechal cudzie národy slobodne vyplieniť Izrael. Rozumel by tomu, ak by sa tak stalo následkom nevery národa a porušenia Zákona, no toto nebol ten prípad:

Bože, na vlastné uši sme počuli, / naši otcovia nám rozprávali / o dielach, ktoré si vykonal za ich dní, za dní pradávnych. / Ty si svojou rukou vyhnal pohanov a našich otcov si usadil, / zničil si národy, a našich otcov si rozmnožil. / Ved' nie svojím mečom získali krajinu, / nepomohlo im vlastné rameno, / ale tvoja pravica, tvoje rameno / a jas tvojej tváre, / lebo ich máš rád. / ... Len s tebou sme zahnali nepriateľov / a v tvojom mene zničili tých, čo sa vzbúrili proti nám. / ... Ale teraz si nás zavrhol a zahanbil, / už netiahneš, Bože, s našimi vojnami. / Zahnal si nás na útek pred našimi nepriateľmi / a sme korisťou tých, čo nás nenávidia. / Vydal si nás ako ovce na zabitie / a roztrúsil si nás medzi pohanov. / Svoj ľud si predal bez zisku / a neobohatil si sa jeho predajom (Ž 44,2-6,10-13).

Podobne nesprávne chápanie Božej vôle možno vidieť v tom, čo sa stalo počas krížových výprav: *Deus vult!* (Boh to chce!) sa stalo bojovým pokrikom v čase, keď pápež Urban II. vyhlásil prvú križiacku výpravu. Zničenie Antiochie (dnešného moderného mesta Antakya v Turecku), vtedajšieho najväčšieho mesta v arabskom regióne Sýrie, znie podobne ako príbehy, ktoré nájdeme v Starom zákone. Antiochia mala zhruba 20 000 obyvateľov, s viac ako 400 vežami bola dobre opevnená, mala dostatok jedla, a tak bola prakticky nedobytná. Obliehanie trvajúce 7 mesiacov nabralo nečakane rýchly tragický koniec: ráno 3. júna 1097 zradca otvoril jednu z mestských brán a križiaci mohli za hlasu trúb s volaním *Deus vult!* vstúpiť a masakrovať spiace obyvateľstvo. Počet zabitých v ten deň dosiahol minimálne 10 000.⁴

Izrael zničil Jericho a iné mestá Palestíny približne 1 250 rokov predtým, ako Ježiš kázal blahoslavenstvá. V tom čase bol Izrael presvedčený, že zabitie nevinných ľudí bola Božia vôľa... Naši kresťanskí predkovia však mali 1 000 rokov po kázaní evanjelia vedieť, že *Deus non-vult*, pretože jeho láska je nenásilná. A ako často aj sami svätí nesprávne chápali posolstvo evanjelia! V jednej zo svojich ranných homílií pápež František povedal: „To, čo sa niekedy zdalo byť normálne, je dnes ťažký hriech. Pomyslime na otrokov: predávali ich a kupovali. Priviedli ich na nejaké miesto a tam ich niekomu inému predali. Dnes hovoríme, že ide o smrteľný hriech, ale vtedy vraveli, že to tak nie je. To isté platí pre náboženské vojny... Boh sa nechal spoznať svojmu ľudu v dejinách, jeho spása má veľký a dlhý príbeh. Na konci príbehu o spáse je Ježiš, ktorý nám zanechal Ducha. A je to práve Duch Svätý, ktorý nám pripomína a pomáha pochopiť Ježišovo posolstvo. Boží ľud je na ceste. Vždy.“⁵

Od Druhej knihy Samuelovej k Prvej knihe kroník

Iný rast v poznávaní Boha možno badať pri porovnaní obidvoch Samuelových kníh aj kníh kroník, ktoré boli napísané asi o 300 rokov neskôr, v časoch babylonského vyhnanstva. Jeden starý príbeh rozpráva, ako sám Boh naviedol Dávida, aby vykonal sčítanie ľudu:

A Boží hnev sa zas rozpálil na Izraelitov. Ktosi pokúšal Dávida proti nim, keď mu hovoril: „Chod', spočítaj Izrael a Júdu!“ Preto kráľ povedal vojvodcovi Joabovi: „Chod'te po všetkých kmeňoch Izraela od Danu až po Bersabe a spočítajte ľud; chcem vedieť počet ľudu.“ ... Ale keď už spočítal ľud, bilo Dávidovi srdce. A Dávid hovoril Pánovi: „Veľmi som zhrešil tým, čo som urobil. Ale teraz, Pane, odpusť hriech svojho sluhu, lebo som konal veľmi hlúpo.“ Keď Dávid ráno vstal, Pán oslovil proroka Gada: „Chod' a povedz Dávidovi: Toto hovorí Pán: Predkladám ti tri veci; vyber si z nich jednu, tú na teba dopustím.“

⁴ Dostupné na: <http://www.ftarchives.net/foote/crimes/c9.htm>

⁵ Pápež František: Ranná homília z dňa 11. 5. 2017.

Gad išiel k Dávidovi, oznámil mu to a povedal mu: „Má prísť na tvoju krajinu trojročný hlad? Alebo chceš tri mesiace utekať pred svojím nepriateľom, ktorý ťa bude prenasledovať? Alebo má byť v tvojej krajine tri dni mor? Teraz si rozmysli a uváž, čo mám odpovedať tomu, ktorý ma poslal!“ Dávid povedal Gadovi: „Som vo veľkej úzkosti. No nech padneme do Pánovej ruky, lebo jeho milosrdenstvo je veľké! Ale do ruky človeka nech nepadnem.“ Tak Pán dopustil mor na Izrael od rána až po určený čas. Od Danu po Bersabe zomrelo z ľudu sedemdesiatisíc mužov (2 Sam 24,1-25).

Toto miesto sa považovalo za problematické: Aký krutý by musel byť Boh, keby takto konal! A tak o niekoľko storočí neskôr nachádzame v Prvej knihe kroník rovnaký príbeh, no s jedným podstatným rozdielom – už to nie je Boh, kto navedie Dávida na sčítanie ľudu (čo sa považovalo za hriech ⁶) a potom ho za to potresce. Za toto zvedenie je zodpovedný diabol:

I povstal satan proti Izraelovi a pokúšal Dávida, aby spočítal Izraelitov. A Dávid povedal Joabovi a kniežatám ľudu: „Chodte, spočítajte Izraelitov od Bersabe až po Dan a podajte mi správu, chcem vedieť ich počet“ (1 Krn 21,1-30).

Nadradenosť Jahveho nad bohmi iných národov

Keď si Šalamún zaumienil postaviť Pánovi chrám, bol presvedčený, že Boh Izraela je „väčší ako všetci bohovia“. Preto aj dom, ktorý chcel postaviť, mal byť veľký (2 Krn 2,4).

Mnohé texty svedčia o presvedčení, že tak ako bol Jahve Bohom Izraela, tak aj ostatné národy mali svojich bohov. Po prechode cez Červené more a oslobodení od Egyptánov Mojžiš a ľudia spievali Bohu: *Kto je rovný tebe medzi bohmi, Pane, kto je rovný tebe, čo vynikáš svätosťou? (Ex 15,11)*

Pri obnovení tabúľ Desatora Mojžiš vyzýval ľud k vernosti zákonu a povedal: *Pán, váš Boh, je Boh nad všetkými bohmi (Dt 10,12-17).*

Mnoho žalmov svedčí o tom istom: *Veľký je Pán a veľkej chvály hoden, viac ako všetkých bohov treba sa ho báť (Ž 96,4). Lebo Pán je veľký Boh a nad všetkými bohmi veľký kráľ (Ž 95,3).*

Trvalo niekoľko storočí, kým Izrael uveril, že existuje len jeden Boh. Uplynulo asi 600 rokov od čias Mojžiša, kým národ porozumel tomu, že Jahve nie je len najsilnejším z bohov, ale že je jediným Bohom. Dogmatická formulácia *Počuj, Izrael, Pán, náš Boh, je jediný Boh! (Dt 6,4)* je teda najsilnejším prejavom monoteizmu. ⁷ Prelomovým bodom v poznávaní Boha sa stalo babylonské vyhnanstvo.

⁶ „Vtedy sa sčítanie považovalo za bezbožnosť, lebo zasahovalo do výsad Boha, ktorý drží záznamy tých, čo majú žiť alebo zomrieť“ (Jeruzalemská Biblia, 2014, s. 542).

⁷ Podobný vývoj chápania Božieho zjavenia môžeme sledovať aj vo veci pravdy viery, že v jednom Bohu sú tri osoby. Cirkev dlho zvažovala a spracovávala, čo tým Ježiš myslel, keď hovoril o svojom Otcovi a Svätom Duchu. Termín *Trojica* sa prvýkrát použil koncom druhého storočia. Sv. Atanáz (298 – 373) predostrel doktrínu o božstve Ducha Svätého, ktorá bola potvrdená Prvým carihradským koncilom v roku 381. Týmto vyznaním (tzv. Nicejsko-carihradským vyznaním viery) sa *Trojica* stala oficiálnou pravdou viery a učením o prirodzenosti Boha. To neznamená, že Božie zjavenie v tom čase ďalej prebiehalo. Cirkev ho pokladá za uzavreté smrťou posledného z apoštolov sv. Jána (okolo roku 100 po Kr.). Duch Svätý však viedol Boží ľud v prehĺbovaní chápania Kristovho tajomstva. Nielen Sväté písmo, ale aj Tradícia a Magistérium Cirkvi sú súčasťou Božieho plánu.

4. Babylonské vyhnanstvo

V období rokov 597 – 538 pred Kr. zažil Izrael prvú veľkú traumou svojej histórie. Viac ako 1 000 rokov po Abrahámovi a 400 rokov po Dávidovi začali Izrael utláčať supervelmoci. Už predtým, ako Babylončania obkľúčili Jeruzalem, ostalo z celého kráľovstva Izraelitmi osídlené iba bezprostredné okolie mesta, bolo obliehané a dobyté. Nasledovalo rabovanie, ničenie, znásilňovanie, mučenie, týranie. Chrám a palác vzbĺkli v plameňoch, mŕtve telá sa hromadili na uliciach, šakaly sa túlili prázdny mestom. Znamená zmluvy medzi Bohom a jeho ľuďmi zmizli: zaslúbená krajina bola stratená, kráľ zajatý, proroci umlknúť, mesto a chrám zničené, archa zmluvy spálená.

Ťažko si možno uvedomiť, aké traumatické boli tieto udalosti vo vzťahu k viere Božieho ľudu. Predstavte si, že by Bazilika svätého Petra v Ríme bola jediným chrámom na celom svete so svätostánkom a Najsvätejšou sviatosťou a teroristi Islamského štátu by ju znesvätili a vyhodili do vzduchu... Izrael bol presvedčený, že kvôli Bohu, ktorý prebýval v Chráme, nemôže byť nikdy zničený, no presne to sa stalo v roku 587 pred Kr. Väčšina popredných členov národa bola odvedená do zajatia v Babylone a len menšie bolo umožnené zostať a obrábať krajinu.

Na brehu babylonských riek, tam sme sedávali a plakali, keď sme si spomínali na Sion (Ž 137,1). Práve v tejto situácii došlo k rozhodujúcemu prelomu v myslení Izraela. Prehĺbenie a očistenie jeho viery sa neudialo v čase, keď národ prevítal, ale po pekle pádu Jeruzalema.

Izrael musel čeliť bolestivým existenciálnym otázkam: Prečo sa to stalo? Je Marduk, národný boh Babylončanov, silnejší ako Jahve? Je Izrael ešte stále vyvoleným ľuďmi? Je s nimi Boh aj v tejto cudzej krajine, hoci už nemajú ani chrám, ani kráľa?

V tom čase Duch Svätý inšpiroval ľudí, ktorí povstali a povedali: Toto nie je koniec. Je to čas dôvery, rozpomínania si, uvažovania, zmeny a nápravy chýb. Je to skvelá príležitosť na nový začiatok. Náboženstvo väzňov ich zároveň konfrontovalo v otázke vlastnej viery. Pre Babylončanov boli hory, moria, slnko a mesiac bohmi; ponúkali dokonca hviezdám obete, aby mohli svietiť.

Počas tejto krízy Izrael dokázal hlbšie pochopiť a vyjadriť jasnejšie než kedykoľvek predtým, že voda nebola bohom, ale len vodou, hory neboli bohmi, ale iba horami, boh-mesiac Sin a boh-slnko Shamash neboli ničím viac než lampami. Iba Jahve jediný bol tvorcom všetkého.

Židia si teda pripomínali dávne príbehy o svojich skúsenostiach s Bohom, ktoré sa ústne odovzdávali z generácie na generáciu, od kmeňa ku kmeňu, z miesta na miesto. Iba niektoré časti Starého zákona boli napísané v čase pred exilom vo fénicko-starohebrejskom písme, aké sa v tom čase používalo na území dnešnej Palestíny a Sýrie. Veľká časť tohto ústneho a už spísaného materiálu – predovšetkým príbehy o Mojžišovi – bola reinterpretovaná, poskladaná, rozvitá a spísaná do tzv. Pentateuchu.⁸ „Vo svojej poslednej podobe sú tieto knihy dielom celej školy náboženských ľudí, ktorí zvažujú minulosť svojho ľudu a získavajú náboženské poučenie.“⁹ Toto nám pomáha vidieť a pochopiť „ťažké“ príbehy o dobývaní zaslúbenej krajiny v inom svetle.¹⁰

⁸ Tvorí ho prvých päť kníh Biblie: Genesis, Exodus, Levitikus, Numeri, Deuteronomium. Komentár k Jeruzalemskej Biblii vysvetľuje: „Pentateuch je zložený zo štyroch dokumentov líšiacich sa vekom a prostredím vzniku, ktoré však všetky vznikli oveľa neskôr ako v Mojžišovej dobe: Jahvista, Elohista, Deuteronomium, kňazský kódex. Proces vytvárania Pentateuchu prebiehal prinajmenšom šesť storočí a odzrkadľuje zmeny národného a náboženského života Izraela“ (2014, s. 354).

⁹ Jeruzalemská Biblia. Úvod ku Knihe Jozue, Knihe sudcov, Prvej a Druhej knihe kráľov, 2014, s. 354.

¹⁰ „Kniha Jozue podáva zidealizovaný a zjednodušený obraz zložitej histórie: epopieja odchodu z Egypta pokračuje... Podľa nej je vydobytie celej prisľúbenej zeme výsledok spoločnej akcie kmeňov pod vedením Jozueho. No Kniha sudcov dáva iný obraz: vidíme v ňom, ako každý kmeň bojuje o svoje územie. Tento obraz roztriešteného a neúplného vydobývania je bližší historickej skutočnosti... Kmene Zabulon, Isachar, Ašer a Neftali boli zasadené na severe Palestíny od neurčitého času a do Egypta nezišli“ (Jeruzalemská Biblia. Úvod ku Knihe Jozue, Knihe sudcov, Knihe Rút, Prvej a Druhej knihe Samulovej, Prvej a Druhej knihe kráľov v komentári Jeruzalemskej Biblie, 2014, s. 355 – 356).

V Babylone sa Písmo stalo jedným z troch nových pilierov židovského náboženstva. Ďalšími dvomi boli synagóga (miesto, kde sa Jahveho slovo môže počúvať) a sabat (ustanovený ako deň, kedy sa môže vyznávať spoločná viera). Vyhnanstvo sa ukázalo ako veľký moment v histórii Izraela. Po ňom sa judaizmus prejavil s veľkou duchovnou a náboženskou silou: hlásal, že Jahve nebol len Bohom Izraela, tzn. miestnym alebo domorodým bohom, jedným z mnohých. Bol jediným Bohom, stvoriteľom neba a zeme:

Toto hovorí Jahve, kráľ Izraela, / vykupiteľ jeho, Pán Zástupov: / „Ja som prvý a ja som posledný, / okrem mňa nieta Boha. / Kto je ako ja, / nech stojí a nech volá, / nech to oznámi, nech mi to predloží! / ... Či je Boh okrem mňa? / Nie, nieta Skaly, nijakého nepoznám“ (Iz 44,6-8).¹¹

5. Rôzne „literárne druhy“

Starý zákon nie je knihou ako takou, ale skôr zbierkou starých náboženských textov, ktoré vrhajú božské svetlo na našu ľudskú skúsenosť.¹² Je výberom (antológiou) literárnych diel mnohých autorov a obsahuje 1 800 rokov skúseností s Bohom.

„Ak počúvate to, čo je napísané v Písme, bez toho, aby ste skúmali význam a brali všetko v jeho doslovnom význame, získate tým mnoho zvláštnych predstáv,“ napísal sv. Ján Chryzostom.¹³ Jedným z najčastejších dôvodov neporozumenia Božiemu slovu je totiž práve skutočnosť, že berieme text doslovne, t. j. ako historické správy. Keď čítame noviny, očakávame, že novinári – či už veriaci, alebo nie – nám poskytnú skutočné a objektívne informácie o tom, čo, kde, kedy a ako sa stalo. Božie slovo však nie je prácou novinárov, ale autorov inšpirovaných Duchom Svätým s cieľom inšpirovať ľudí, ktorí ho počúvajú.¹⁴

„Bolo by absurdné, keby sme od týchto tradícií, ktoré boli živým dedičstvom ľudu a ktoré mu dávali pocit jednoty a podopierali jeho vieru, požadovali presnosť, s akou by k veci pristupoval moderný historik.“¹⁵

Cieľom Svätého písma nebolo a nie je informovať, ale prebúdzajú vieru, dôveru a poslušnosť voči Bohu. Aby sa k tomu dospelo, autori v komunikácii zjavenej pravdy používali viaceré tvorivé postupy, rôzne literárne druhy a formy:

¹¹ Tzv. Deutero-Izaiáš, ktorý bol nástupcom proroka Izaiáša, vyriekol tieto slová počas zajatia v Babylone; nachádzajú sa v Knihe proroka Izaiáša, kap. 40 – 55.

¹² Knihy Starého zákona, ktoré kresťanské cirkvi považujú za inšpirované Bohom, sa rovnako ako ich poradie a mená líšia: katolícka Biblia pozostáva zo 46 kníh, väčšina protestantských z 39 kníh, východné a orientálne pravoslávne cirkvi majú do 51 kníh. Hebrejské texty sa začali prekladať do gréčtiny v Alexandrii približne v roku 280 pred Kr. Tieto rané grécke preklady boli nazývané *Septuaginta* (lat. sedemdesiat – podľa predpokladaného počtu zúčastnených prekladateľov) a zostávajú základom pre Starý zákon vo východnej pravoslávnej cirkvi. V západnom kresťanstve gréčtinu ako spoločný jazyk prvých kresťanov vytlačila latinčina. V 4. stor. sv. Hieronym, v tom čase najvýznamnejší učenec, vytvoril latinský preklad Písma, nazvaný *Vulgáta*; išlo o priamy preklad z hebrejčiny, ktorý sa stal štandardom Biblie pre západnú cirkev.

¹³ Homília 15 k Evanjeliu sv. Jána.

¹⁴ Knihy Starého i Nového zákona boli zostavené tak, aby sa mohli skôr počúvať ako čítať. V čase, keď neexistovala kníhtlač, si iba málokto mohol dovoliť vlastniť knihy a Písmo sa čítalo v synagógach, neskôr v domácich kostoloch prvých kresťanov (pozri Zjv 1,3).

¹⁵ Jeruzalemská Biblia. Úvod k Pentateuchu, 2014, s. 25.

hovorili o historických skutočnostiach, alebo písali text, ktorý má charakter historického románu. Niektorí sa rozhodli pre epos, legendu, iní pre postupy známe z drámy či poézie (hymnus a i.). Záviselo to od ich úsudku pri hľadaní, aký najlepší spôsob komunikácie zvolíť pri zdieľaní inšpirovanej pravdy o Bohu. Všetky literárne formy využité v Biblii tak vyjadrujú istý náboženský pohľad a cezeň sa nám prihovára Boh.

„Aby sa zistil úmysel svätopiscov, treba vziať do úvahy podmienky ich doby a kultúry, literárne druhy, ktoré sa v tom čase používali, ako aj spôsob myslenia, vyjadrovania a rozprávania, ktorý bol bežný v tom čase. Lebo pravda sa vždy ináč podáva a vyjadruje v textoch, ktoré sú rôznym spôsobom historické alebo prorocké, alebo poetické, alebo [sú napísané] v iných druhoch vyjadrovania.“¹⁶

Sväté písmo je Božie slovo vyjadrené v obmedzených ľudských slovách a v medziach skúseností a poznatkov jeho autorov. Vždy šlo o ľudí svojej doby, ktorí žili niekedy aj falošnými predstavami a robili omyly, ako vidíme napríklad na tomto mieste: *Pán hovoril Mojžišovi a Áronovi: „...nesmiete jesť zajaca, lebo prežíva, bude pre vás nečistý“* (Lev 11,6). To, že človek vie vyjadriť pravdu inšpirovanú Bohom, ešte neznamená, že je odborníkom na všetko.

6. Čo nám chce Boh skutočne zjaviť?

Našou úlohou pri čítaní Svätého písma je ísť nad rámec slov a príbehov smerom k duchovnej skúsenosti a zmyslu, ktoré mali autori v úmysle vyjadriť. Ak chceme pochopiť, čo chcel Boh v minulosti komunikovať ľuďom v konkrétnej situácii a zároveň počuť, čo nám dnes chce osobne povedať, potrebujeme rozlišovať.

„Vo Svätom písme Boh hovorí človeku ľudským spôsobom. Pre správny výklad Písma treba teda dávať pozor na to, čo mali ľudskí autori v úmysle naozaj povedať a čo nám chcel Boh ich slovami skutočne zjaviť.“¹⁷ Je v tom podobne veľký rozdiel ako v prípade, keď vetu „zomieram od hladu“ povie turista hľadajúci McDonald alebo podvyživené dieťa z Afriky.

Príbehy stvorenia

Veda učí, že vesmír je najmenej 15 miliárd rokov starý a že existovali ľudia, ktorí pred 35 000 rokmi na stenách jaskýň vytvárali umelecké kresby zvierat. Napriek tomu 4 z 10 Američanov berú prvé knihy Biblie doslovne. Je Božie poslanstvo z 1. a 2. kapitoly Genezis skutočne o tom, že stvoril svet za sedem dní? Chce, aby sme uverili, že Adam a Eva sú mená prvého muža a prvej ženy, ktorí žili okolo roku 4000 pred Kr.¹⁸ A čo ľudia z Genezis (4,14-17), ktorí už existovali inde? Sväté písmo nehovorí o tom, ako Boh stvoril svet, ale to, že ho stvoril svojím všemohúcim slovom. *Boh povedal: „Buď... A stalo sa tak.“*¹⁹ Príbeh o našich „prvých rodičoch“ je teologický, ide o Bohom zjavenú pravdu, ktorá sa týka všetkých ľudí, a to už od prvého človeka, ktorý existoval. Je to teda skutočné, hoci nie historické.

¹⁶ Katechizmus Katolíckej cirkvi, č. 110.

¹⁷ Katechizmus Katolíckej cirkvi, č. 109.

¹⁸ Ježišov rodokmeň, ako ho podáva sv. Lukáš (3,38), ide späť k Adamovi a obsahuje 77 generácií.

¹⁹ Existujú dva odlišné texty: Gn 1,1-2,4 (vytvorený počas vyhnanstva) a Gn 2,5-25 (tzv. jahvistická tradícia).

Had

Je možné, aby had rozprával (Gn 3,1-6)? Áno, samozrejme! Nielen zvieratá, ale aj veci môžu hovoriť. Napríklad taká fľaša piva v rukách alkoholika, ktorému lekár povedal, aby sa vzdal pitia, inak zomrie. „Len jedno pivo, veď na tom nezáleží,“ vraví fľaša. „Nie, nie, rozhodol som sa raz a navždy skončiť s pitím,“ odpovedá alkoholik. Pivo hovorí: „Lekár ti ale nepovedal celú pravdu – trochu alkoholu denne prospieva tvojmu zdraviu...“ „Áno, ale...“

Abrahám

V Knihe Genezis je v 12. kapitole Abrahám povolaný opustiť svoju minulosť a v 22. kapitole obetovať svoju budúcnosť.²⁰ V oboch prípadoch verí a vydáva sa na cestu. Nám však bude ťažké dôverovať Bohu, ktorý sa správa takýmto spôsobom, najmä vtedy, ak budeme pokladať príbeh o obetovaní Izáka za novinársku správu či presnú informáciu o tom, čo bolo povedané a čo sa stalo. (Niektorí židovskí komentátori napríklad interpretovali príkaz obetovať Izáka ako pokyn, ktorý neprišiel od Boha, ale od satana.)

Prvé a jasné poslanstvo pre Židov bolo, že Boh nechcel, aby boli obetovaní ľudia. V mnohých náboženstvách v staroveku boli ľudské obete – išlo hlavne o deti, ponúkané v čase krízy, keď sa komunita pokúšala vyprovokovať zásah božstva ako napríklad v Druhej knihe kráľov (3,26-27). Ak Tóra výslovne zakázala detské obete (Lev 18,21; 20,3 a Dt 12,30-31; 18,10), naznačuje to, že sa také veci diali aj v Izraeli. Prorok Micheáš sa pýta: „*S čím mám predstúpiť pred Jahveho, skloniť sa pred Bohom výsosti? Mám prísť pred neho s celopalmi? ... Či mám obetovať svojho prvorodeného syna za svoj vlastný zločin, moje vlastné dieťa za svoj hriech?*“ (Mich 6,6-8)

Príbeh o Abrahámovi a Izákovi je v prvom rade didaktickou pasážou proti obetovaniu ľudí v čase, keď sa tak stále dialo. No duchovné poslanstvo tohto textu, ktorý bol napísaný viac ako tisíc rokov po Abrahámovi, je pre nás stále rovnako silné: existujú situácie, v ktorých je naša poslušnosť a vernosť skúšaná až do krajnosti. Boh od nás môže žiadať, aby sme obetovali to, čo si najviac ceníme; je to aj príbeh mnohých mučeníkov. My by sme chceli mať vzťah s Bohom, ktorý sa hodí k našim predstavám a prianiam a je vždy len jemný, nežný, nežiada veľkú obeť. Takýto Boh však nie je biblický Boh.

Jefteho sľub a víťazstvo

Jefta urobil Pánovi tento sľub: „Keď mi dáš Amončanov do ruky, potom ten, kto mi vyjde z dvier môjho domu v ústrety – keď sa vrátim v pokoji od Amončanov –, bude patriť Pánovi a obetujem ho ako zápalnú obeť.“ Jefta teda vytiahol proti Amončanom, aby zviedol s nimi boj, a Pán mu ich dal do ruky. ... Keď sa Jefta vracal do Masfy, do svojho domu, – hľa – vyšla mu v ústrety s bubienkami a v tanci jeho dcéra. Bola to jeho jedináčka... Keď ju zazrel, roztrhol si odev a zvolal: „Beda, dcéra moja! Ty ma porážaš! Práve ty ma privádzaš do nešťastia! Urobil som sľub Pánovi a nemôžem ho odvolať.“ Jefta vyplnil na nej sľub, ktorý urobil.

Tento text z knihy sudcov (11,29-40) je na prvý pohľad akoby „ženským variantom“ príbehu Abraháma a Izáka. Veľký rozdiel medzi oboma však spočíva v tom, že Boh neriadil situáciu tak, aby sa ona stala. Je to sám Jefta, ktorý – keď sa ocitne vo vojne proti Amončanom – dá nezmyselný a nezodpovedný sľub s fatálnymi dôsledkami. Boh vôbec nezasahuje do tohto rozprávania. Jeho ticho odsudzuje pokus ľudí, ktorí chcú ospravedlniť bláznivé alebo neľudské projekty tým, že vyzývajú Boha. On mlčí tvárou v tvár ľudským pomätenostiam a konfrontuje ľudské bytosti s ich vlastnou krutosťou.

²⁰ „Odíď zo svojej krajiny, od svojho príbuzenstva a zo svojho otcovského domu do krajiny, ktorú ti ukážem“ (Gn 12,1). „Vezmi svojho syna, svojho jediného syna Izáka, ktorého miluješ, a choď do krajiny ‚Morja‘! Tam ho obetuj ako zápalnú obeť na jednom z vrchov, ktorý ti ukážem“ (Gn 22,2).

Etnická čistka

Čo môže byť Božím poslanstvom v strašných príbehoch o dobývaní Palestíny? Je to Ježiš, nie Mojžiš alebo „jeho Boh“, ktorý nám ukáže, ako by sme mali zaobchádzať s našimi nepriateľmi. No niekedy sa stretávame s „vnútornými nepriateľmi“ omnoho nebezpečnejšími, ako sú tí politickí, pretože ohrozujú náš večný život. Žiada sa preto od nás radikálne riešenie:

Ak ťa zvädza na hriech tvoja ruka alebo noha, odtni ju a odhod' od seba: je pre teba lepšie, keď vojdeš do života zmrzačený alebo krivý, ako keby ťa mali s obidvoma rukami a s obidvoma nohami hodiť do večného ohňa. A ak ťa zvädza na hriech tvoje oko, vylúp ho a odhod' od seba: je pre teba lepšie, keď vojdeš do života s jedným okom, ako keby ťa mali s obidvoma očami vrhnúť do ohnivého pekla (Mt 18,8-9).

Aby sme boli spasení, možno budeme musieť byť niekedy takí radikálni ako Izraeliti v príbehoch, ktoré opisujú, ako zničili všetky pohanské svätyne a zabili všetkých ľudí.

Jób

„Kniha Jób je vrcholné dielo múdroslovnej literatúry. Autor použil dávnny príbeh ako námet svojej knihy. Ide o umelecké dielo. Náboženské poučenie knihy je: človek má vytrvať vo viere, aj keď jeho duch v nej nenachádza uspokojenie.“²¹ Kniha odporuje tradičnej židovskej teológii, že Boh žehná dobrých ľudí a trestá hriešnikov (tento názor je až do dnešného dňa veľmi živý). Traja priatelia chcú Jóba presvedčiť, že trpí kvôli nejakému prehrešku, no napokon ho Boh obhajuje a dokazuje jeho nevinu.²² Ďalším dôležitým bodom pre ľudí, ktorí si myslia, že Boh je ten, kto nám pošle utrpenie a bolesť, je úloha satana: je to on a nie Boh, kto je iniciátorom Jóbovej katastrofy.

Jonáš

Príbeh o Jonášovi je ďalším mocným Božím slovom vyjadreným spôsobom, ktorý môže pripomínať románové dianie: pohanskí námorníci sú opísaní ako tí dobrí, zatiaľ čo Jonáš je neposlušný voči Bohu; kým sa modlia, Jonáš spí atď. „Kniha je výlučne rozprávaním. Hrdina, ktorému sa pripisuje toto smiešne dobrodružstvo, je prorok. Už neskorý dátum vzniku knihy (asi v 5. stor.) nás musí odradiť od historického vysvetľovania. Aj iné argumenty ho vylučujú: Boh je pánom prírodných zákonov, ale tu sú zázraky nakopené ako kúsky, ktoré Boh vedie prorokovi. Všetko sa rozpráva s nezastretou iróniou, celkom cudzou historickému štýlu.“²³ Vyučovanie tejto knihy je o Božom milosrdenstve, ktoré spôsobilo, že sa Jonáš rozhneval, a ktoré nechcel ohlasovať: „Preto som chcel najprv utiecť do Taršišu, ved' som vedel, že si láskavý a milosrdný Boh, trpezlivý a veľký v zľutovaní a zmilúvaš sa nad nešťastím...“ (Jon 4,2-4)

Pieseň piesní

V tejto knihe nie je Boh spomenutý ani raz. Používa sa v nej slovník vášnivej lásky milovaného a milovanej, ktorí sa stretávajú a strácajú. Duch Svätý chcel, aby bola milostná poézia začlenená do Biblie, aby pomocou nej odhalil niečo o tajomstve lásky medzi Bohom a nami. Benedikt XVI. vo svojej encyklike *Deus caritas est* píše, že predovšetkým proroci Ozeáš a Ezechiel opísali zanietenie Boha pre svoj ľud vášnivými erotickými obrazmi: vzťah Boha s Izraelom vyjadrujú prostredníctvom metafor zasnúbenia a manželstva. „Boh miluje, a túto jeho lásku možno celkom isto kvalifikovať ako *eros*, ktorý je však zároveň plne *agapé*.“²⁴

²¹ Jeruzalemská Biblia. Úvod ku Knihe Jób, 2014, s. 933 – 935.²² V tejto súvislosti si možno prečítať aj knihu Daniela Pastirčáka *Evanjelium podľa Jóba*. Porta libri 2013.

²³ Jeruzalemská Biblia. Úvod ku Knihe proroka Jonáša, 2014, s. 1 456.

²⁴ Benedikt XVI.: Encyklika *Deus caritas est*, č. 9, 2006, s. 17.

Žalm 58

Cieľom žalmov je pomôcť nám vyjavovať svoje srdce pred Bohom také, aké je. Niekedy skrývame a potláčame svoje pocity a túžby – hanbíme sa za ne a neradi sa k nim priznávame. Pán chce, aby sme boli pred ním a pred sebou pravdiví. K tomu nám pomáha napríklad tento žalm:

Bože, vylám ... [hriešnikom] zuby v ústach, / rozdrv čeľusť levov, Pane. / Nech sa rozplynú sťa voda, čo steká, / nech vyschnú ako zdeptaná tráva. / Nech sa pominú ako slimák, čo sa v hlien rozteká, / ako nedonosný plod ženy, ktorý slnko neuzrie. / ... Spravodlivý sa poteší, keď pomstu uvidí, / umyje si nohy v krvi hriešnika. / A ľudia povedia: „Naozaj je odmena pre spravodlivého, naozaj je Boh, čo súdi na zemi“ (Ž 58,7-11).

7. Boží hnev, strestanie a spravodlivosť

Ako správne pochopiť *Boží hnev*, o ktorom možno často čítať v Biblii? Predovšetkým je dôležité rozlíšiť dva typy hnevu. Prvý je hnev, ktorý pramení zo straty trpezlivosti²⁵ – ten je v podstate egocentrický. Druhý je vášnivá obava, ktorá je spojená so starostlivou láskou, akoby celá naša bytosť explodovala v odhodlaní, aby iný človek neublížil sebe alebo druhým. A práve tento druhý typ chcú vyjadriť ľudské slová v Biblii: chcú vypovedať o Bohu, ktorý vášnivo dychtí po spravodlivosti a túži vykúpiť utláčaných. Spojenie *Boží hnev* teda nepoukazuje na Božiu hnevlivú „povahu“ či „osobnostnú“ črtu.

Mnoho príkladov textov zo Starého zákona odráža skúsenosť pádu Jeruzalema, ktorý bol vnímaný a interpretovaný ako výsledok ľudského hriechu, a teda aj *Božieho trestu*. Charakteristika, že *Boh je láska* (1 Jn 4,8) je však zhrnutím nemenného posolstva Biblie. Všetko, čo o Bohu vieme, musí byť chápané v tejto základnej perspektíve: *Toto si beriem k srdcu, / pre toto budem dúfať. / Láskavosť Pána, že nám nie je koniec, / jeho dobrota nepomiňa, / obnovuje sa každé ráno, / taká veľká je jeho vernosť* (Nár 3,22-23).

Ako často konáme proti tomu, čo je pre nás dobré! Odvraciame sa od toho, po čom najviac túžime a čo najviac potrebujeme – od Božej lásky, ktorú Boh ponúka bezpodmienečne. Jej prijatie je ale nevyhnutne podmienené našou odpoveďou. Ak sa obrátíme k Bohu chrbtom a konáme nespravodlivo, odmietame jeho ponuku a musíme znášať i dôsledky svojho rozhodnutia: naše hriechy spôsobujú zlo nielen nám, ale aj druhým ľuďom.

Biblia má tendenciu vnímať následky hriechu ako *trest*. Je dôležité uznať, že trest je v konečnom dôsledku seba-trestaním. Jeremiáš vyjadruje túto pravdu:

Ved' môj ľud sa dopustil dvoch hriechov: opustili ma, mňa, Prameň živej vody, a vykopali si poproskané cisterny, ktoré vodu udržať nemôžu... Tvoj zločin ťa stresce, skárajú ťa tvoje nevernosti. Nuž vedz a vid', aké je zlé a trpké, že si opustil Pána, svojho Boha, že si nemal bázeň predom mnou (Jer 2,13-19).

No Boh aj samotné dôsledky hriechu (prežívané ako trest) používa ako nástroj, ktorým priťahuje hriešnika späť k svojej láske. Ak hriešnik túto ponuku odmietne, viniť môže iba sám seba.

²⁵ Modlitba ľútosti, v ktorej penitenti hovoria, že „som ťa hriechom urazil“, má veľmi negatívny vplyv na obraz Boha a na vzťah s ním, a to zvlášť u detí. V podvedomí sa pri slove „uraziť“ automaticky spustí spomienka na reakciu otca, keď bol urazený. Toto vyjadrenie ľudských emócií nemá nič spoločné s reakciou Otca márnotravného syna.

Pápežský kazateľ p. Raniero Cantalamessa si položil pri slávení obradov Veľkého piatka otázku: „Čo s Božou spravodlivosťou?“ Odpoveď znela: „Túto otázku raz a navždy zodpovedal sv. Pavol. V Liste Rimanom začína svoj výklad správou: *Ale teraz sa zjavila Božia spravodlivosť* (Rim 3,21). Aká spravodlivosť? Tá, ktorá prideluje odmeny a tresty podľa zásluh? Zaiste, príde čas, kedy sa prejaví aj táto Božia spravodlivosť, ktorá spočíva v tom, že každý dostane podľa vlastných zásluh. Ale nie o tejto spravodlivosti hovorí Pavol, keď píše: ‚Teraz sa zjavila Božia spravodlivosť.‘ Tá prvá je udalosťou budúcnosti, toto je však udalosť, ktorá prebieha, deje sa ‚teraz‘... Boh vykonáva spravodlivosť, keď prejavuje milosrdenstvo! Inými slovami, Božia spravodlivosť je čin, ktorým Boh robí spravodlivými tých, ktorí veria v jeho Syna. Nie je to ‚vykonať spravodlivosť‘, ale ‚urobiť spravodlivými‘. Božia spravodlivosť nielenže neprotirečí jeho milosrdenstvu, ale práve v ňom spočíva! Je čas uvedomiť si, že opakom milosrdenstva nie je spravodlivosť, ale pomsta. Biblický Boh nielen koná milosrdenstvo, ale je milosrdenstvom.“²⁶

8. Zrušiť jediné písmeno alebo čiarku zo Zákona

Toto je od Ježiša prekvapivé vyhlásenie, keďže on sám často porušoval literu Zákona: nedodržiaval umývanie rúk, uzdravoval chorých v sobotu atď. Bol odsúdený a ukrižovaný ako porušovateľ Zákona. Zákonníci a farizeji sa naproti tomu veľmi usilovali splniť všetky podrobnosti Zákona. Ježiš ich mal – očakávalo by sa – pochváliť za snahu. Hovorí však: *Ak vaša spravodlivosť nebude väčšia ako spravodlivosť zákonníkov a farizejov, nevojdete do nebeského kráľovstva* (Mt 5,20). To jasne ukazuje, že nemusíme doslovne uplatňovať všetky zákony, ktoré nájdeme povedzme v Knihe Deuteronomium, ako to robili zákonníci a farizeji, ktorí chceli ukameňovať ženu prichytenú pri cudzoložstve (Jn 8,1-11).

Najlepším vysvetlením tejto pasáže je Ježišov život, spôsob, akým žil každé „písmeno a čiarku zo Zákona“. Nerušil ich, ale naplňal (Mt 5,17) – ukazoval, čo Boh naozaj chcel povedať a čo niekedy dokonca aj proroci nesprávne alebo neúplne pochopili.

Naplnením zákona je láska (Rim 13,10), napísal sv. Pavol, narážajúc na Ježišovo jasné vysvetlenie: „*Milovať budeš Pána, svojho Boha... Milovať budeš svojho bližneho ako seba samého! Na týchto dvoch príkazoch spočíva celý Zákon i Proroci*“ (Mt 22,37-40). Táto láska sa pritom skladá z drobných detailov, či – ako je to vyjadrené v Biblii – z písmen a čiarok.

²⁶ Dostupné na: <https://www.tkkbs.sk/view.php?cislocianku=20160325005>

²⁷ *Nemyslite si, že som prišiel zrušiť Zákon alebo Prorokov; neprišiel som ich zrušiť, ale naplniť. Veru, hovorím vám: Kým sa nepomnie nebo a zem, nepomnie sa ani jediné písmeno, ani jediná čiarka zo Zákona, kým sa všetko nesplní. Kto by teda zrušil jediné z týchto príkazaní, čo aj najmenšie, a tak by učil ľudí, bude v nebeskom kráľovstve najmenší. Ale kto ich zachová a tak bude aj učiť, ten bude v nebeskom kráľovstve veľký* (Mt 5,17-19).

9. Inšpirácia

Hebrejčina je jazykom Židov, Tóra je ich svätou knihou. Moslimovia majú tiež svoj vlastný jazyk, arabský. Ich kniha, Korán, je nielen posvätná, ale v ich chápaní aj božská. Veria, že Allah ju zveril Mohamedovi priamo cez anjela Gabriela. My kresťania nemáme svoj vlastný jazyk: od zoslania Ducha Svätého sú všetky jazyky sveta „naše“. ²⁸ Nie sme ani náboženstvom knihy, ale osoby: Ježiš nezanechal žiadne spisy. Po desaťročia sa to, čo povedal a urobil, odovzdávalo ústne. Postupne vzniklo šestnásť spisov podobných evanjeliu alebo fragmentov Písma, ²⁹ listy apoštolov a ďalších cirkevných osobností. Až na koncile ³⁰ v roku 397 biskupi definitívne stanovili, ktoré zo všetkých týchto spisov sú autentické, tzn. inšpirované Duchom Svätým, a môžu sa čítať na bohoslužbách ako *Božie slovo*.

„Autorom Svätého písma je Boh. Bohom zjavená pravda vo Svätom písme, písomne vyjadrená a zachovaná, bola napísaná z vnuknutia Ducha Svätého... Ale keďže Sväté písmo je inšpirované, jestvuje aj iná zásada správneho výkladu, nie menej dôležitá ako predchádzajúca, bez ktorej by Písmo ostalo mŕtvou literou: Sväté písmo sa má čítať a vysvetľovať v tom istom Duchu, v ktorom bolo napísané.“³¹

Aby sme pochopili, čo nám Boh chce povedať, musíme sa tiež nechať inšpirovať. Len Duch Svätý nás robí schopnými počuť v ľudskom slove Božie slovo. *Živé je Božie slovo, účinné a ostrejšie ako každý dvojsečný meč* (Hebr 4,12). Prostredníctvom činnosti Ducha Svätého sa jediná strana Písma alebo jednoduchá veta z neho stáva svetlom a silou – inšpiruje nás, zasiahne srdce a môže zmeniť celý náš život.

Sv. Anton, jeden z púštnych otcov (3. stor.), raz počúval slová evanjelia: *Ak chceš byť dokonalý, choď, predaj, čo máš, rozďaj chudobným a budeš mať poklad v nebi. Potom príď a nasleduj ma!* (Mt 19,21) Toto Slovo sa pre neho stalo dvojsečným mečom. Zdalo sa mu, akoby s ním sám Kristus osobne hovoril a dal mu príkaz, ktorý má poslúchnuť.

Sv. Augustín siahol po Biblii, keď začul hlas dieťaťa, ktoré si pospevovalo „vezmi a čítaj“. Pasáž z Listu Rimanom (13,13-14) zmenila jeho život: *Žime počestne ako vo dne; nie v hýrení a opilstve, nie v smilstve a necudnosti, nie v svároch a žiarlivosti, ale oblečte si Pána Ježiša Krista; a o telo sa nestarajte podľa jeho žiadostí*. Znovu to bol zásah dvojsečným mečom.

„Keď človek pracuje na interpretácii [Biblie], vždy musí zostať v Božej prítomnosti najviac, ako sa dá, a požiadať v modlitbe o vnútorné svetlo Ducha a o lásku, ktorá jediná umožňuje pochopiť jazyk Boha, ktorý je láska.“³²

Často musíme rozoznať, či je dané slovo skutočne určené pre nás, alebo nie. Ľudia s nízkym seba-vedomím, nedostatočným seba-poznaním, ako aj ľudia v depresii sú pokúšaní aplikovať na seba slová varovania či trestu a cítiť sa následne ešte viac vystrašene a skleslo. V mnohých prípadoch však treba uplatňovať pravidlá správneho rozlišovania podľa sv. Ignáca: pre toho, kto žije dobrý život, sú slová Biblie, ktoré rozmnožujú vieru, dôveru, nádej, lásku a priblíženie sa k Bohu, posolstvom od Ducha Svätého v danom čase a v danej situácii; ak v ňom nejaká pasáž vyvoláva zmätok, strach, beznádej, ak ho odrádza, nie je určená pre neho. Opak sa vzťahuje na niekoho, kto je na ceste, ktorá ho vedie preč od Pána. Taký človek by mal byť vyrušený a znepokojený tým, čo číta alebo počúva, pretože za touto nepríjemnosťou stojí Boží Duch, ktorý sa pokúša dotknúť jeho srdca a pomáha mu obrátiť sa.

²⁸ Sk 2,6-8.

²⁹ Apokryfné texty, ako napríklad Evanjelium apoštola Tomáša alebo Judáša; Evanjelium Márie Magdalény; Zjavenie Pavla od Štefana atď.

³⁰ Na Synode v Kartágu.

³¹ Katechizmus Katolíckej cirkvi, č. 105 a 111.

³² Sv. Ján Pavol II.: Adress to the Pontifical Biblical Commission on April 23, 1993 – The Interpretation of the Bible in the Church.

ZÁVER

Zázraky

Zázraky udržiavajú povedomie o Božej prítomnosti a sile tak, aby bolo živé: Starý zákon ich je plný. Nevysvetliteľné viditeľné zásahy Boha sa skutočne stali a aj dnes sa stále dejú. No zázrak nemusí byť nevyhnutne udalosťou, ktorá porušuje zákony prírody. Očami viery vidíme Božiu ruku všade okolo nás: *V ňom žijeme, hýbeme sa a sme* (Sk 17,28). Židia videli Boha za všetkými udalosťami. Pršalo? Potom to bol Boh, ktorý poslal dážď. Bola búrka? Boh ju vytvoril. Či už vybojovali víťazstvo, alebo prehrali boj, bol to Boh, ktorý ich nechal vyhrať alebo prehrať. Ich prvoradou starosťou bola primárna kauzalita, teda Boh, sekundárne príčiny ľahko prehliadli.

S nami je to presne naopak. Sme takí upätí na sekundárne príčiny, že na Bohu už v našom myslení viac-menej nezáleží. Keď nás bolí hlava, dáme si aspirín. Medicína nás môže zbaviť bolesti, ale v konečnom dôsledku je to Boh, ktorý lieči prostredníctvom aspirínu. Moderné lieky sú skvelým vynálezom, ale bol to Boh, kto inšpiroval ľudí, aby ich hľadali a vynašli. Pre všetko, čo sa v našich životoch deje, pre každú činnosť v našich moderných mestách je Boh rovnako nevyhnutný, ako bol pre Židov na púšti. My sme len stratili vieru, ktorá nám umožňuje vidieť ho za každou sekundárnou príčinou. Ľahko si to možno uvedomiť na tomto príklade: pekár je zaiste dôležitým faktorom pri dodávke denného chleba, ale najdôležitejším faktorom je náš Otec na nebesiach.

Biblia ako mozaika

Ak študujeme a interpretujeme nejakú báseň alebo drámu, vieme, že z nej nemôžeme vybrať jednu vetu či jednu scénu, oddeliť ju od zvyšku a tvrdiť, že jej správne rozumieme. To isté platí pre každú časť textu Písma: musí sa chápať ako súčasť celku, treba ju pochopiť v kontexte celej Biblie.

„Pri interpretácii Biblie treba venovať veľkú pozornosť jednote celého Písma. Lebo čo ako sú rozličné knihy, z ktorých sa skladá, je jedným z dôvodov jednoty Božieho plánu, ktorého stredobodom a srdcom, otvoreným počas svojej Veľkej noci, je Ježiš Kristus.“³³

Všetky knihy spolu – od Genezis až po Knihu zjavenia – tvoria akoby jednu obrovskú mozaiku, ktorá hýri rôznymi farbami. Aby sme mohli vidieť a pochopiť jej obraz taký, aký je, musíme sa naň pozrieť z istej vzdialenosti.

My sme sa tu zámerne sústredili skôr na farebne tmavšie kúsky biblickej mozaiky, pretože spôsobujú mnohým ľuďom ťažkosti v ich vzťahu s Bohom. Keď sa však všetky verše, kapitoly a knihy Božieho slova spolu spoja, rozvinie sa veľkolepý, jednotný príbeh so začiatkom, stredom a koncom: od stvorenia sveta až po jeho koniec v nebeskom Jeruzaleme je suverénna Božia ruka nad celým priebehom dejín. Ako dobrý pastier Boh vedie svoj ľud domov, do svojho večného kráľovstva a my si uvedomujeme, že sme súčasťou tohto príbehu!

³³ Katechizmus Katolíckej cirkvi, č. 112

LITERATÚRA

BENEDIKT XVI.: Encyklika *Deus caritas est*. Spolok svätého Vojtecha 2006.

DE MELLO, A.: *Der Atem der Freiheit*. Herder 2002.

FALLON, M. MSC: *The Apocalypse. An Introductory Commentary*. Chevalier Press 2002.

Jeruzalemská Biblia. Úvody. Dobrá kniha 2014.

Katechizmus Katolíckej cirkvi. Dostupné na: www.kbs.sk

RÖMER, T.: *Dark God*. Paulist Press 2013.

SIEGER, J.: *Die Bibel. Versuch einer Einführung*. Dostupné na: <http://www.joerg-sieger.de/einleit/allgem/>

Sväté písmo – Nový zákon. Spolok svätého Vojtecha 1986.

Sväté písmo – Starý zákon. Spolok svätého Vojtecha 1955.

ZINK, J.: *Mut zum Leben*. Kreuz Verlag 2012.

*„Pod Kristovým srdcom sa rozumie Sväté písmo,
ktoré odhaľuje Kristovo srdce.
Pred umučeníím bolo však zatvorené,
lebo Písmo bolo nejasné, ale po umučeníí je otvorené,
lebo tí, čo ho už chápu, uvažujú a rozlišujú,
ako treba proroctvá vykladať.“*

sv. Tomáš Akvinský